

populacji wskazywać może na całkowitą klęskę systemu Demokratycznej Kampuczy. Klęska ta prócz oczywistego wymiaru etycznego, ma także swój wymiar demograficzny — porażki planów zbudowania wielkiej i ludnej Kambodży. Szczególnego znaczenia w tym świetle nabierają słowa Pol Pota: „...nasza polityka wzrostu populacyjnego odniosła pierwszy znaczący sukces. Na przestrzeni roku urodziło się 392,000 nowych obywateli... tym samym przekroczyliśmy stan przedwojenny... Musimy przywiązywać wielką wagę do podnoszenia warunków życia i zdrowotności, aby przyspieszyć wzrost naszego narodu...”²⁹.

Klęska rewolucji Czerwonych Khmerów jest faktem bezspornym takim samym faktem jest ogrom ofiar eksperymentu rozwojowego, przeprowadzonego w Kampuczy. Jego jednoznaczna moralnie ocena pozostanie niezmienna, niezależnie od tego czy spojrzymy nań przez pryzmat dziesiątków tysięcy czy też milionów straconych istnień ludzkich. Chcę wszakże zwrócić uwagę na fakt, że to fala publicystycznego zainteresowania zbrodnią i śmiercią ofiar rządów Czerwonych Khmerów, obfitująca we wszelkiego rodzaju sensacyjne publikacje, ukształtowała wizerunek kraju w oczach światowej opinii publicznej. Wizerunek ten okazał się być na tyle sugestywny, że na trwałe uformował spojrzenie na ten niezwykle złożony problem przez autorów wywodzących się nierzadko z poważnych ośrodków naukowych, którzy poszli drogą wytyczoną przez ich publicystycznych prekursorów.

²⁹ FBIS, 2 października 1978.

M A T E R I A Ł Y

Nguyen Thanh Giang

OBRAZ WIETNAMSKIEJ REFORMY ROLNEJ W LATACH 1980-1995

1. Kilka słów o historii

Wietnam jest krajem typowo rolniczym, około 72% ludności zajmuje się rolnictwem. Od pierwszych dni powstania państwa wietnamskiego położenie chłopów i wysokość plonów ryżu najważniejszego produktu rolnego kraju zajmowały ważne miejsce w rozważaniach politycznych władzy. Już w XI w. wraz z procesem unifikacji terytorialnej i przyjęciem wzorów konfucjańskich potrzebnych do budowy hierarchii urzędniczej, dynastia Ly (1010-1225) wydała pierwsze akty prawne regulujące stosunki własnościowe w zarządzeniu gruntami rolnymi. Proces ten kontynuowano za panowania dynastii Tran (1225-1400). Pod względem formy własności grunty rolne za Ly i Tran były podzielone na: grunty państwowe *cong dien*, grunty nadane arystokracji *thai ap*, grunty będące własnością wspólnoty wiejskiej *xa* i grunty prywatne *tu dien*¹.

Grunty państwowe znajdowały się głównie w regionach nowo zasiedlonych i były w znacznym stopniu zagospodarowane przez państwo rękoma jeńców i skazanych². Natomiast członkowie wspólnoty wiejskiej, podstawowej komórki ekonomicznej Wietnamu, uprawiali ziemie wspólnie i uiszczali podatek na rzecz dworu. W odróżnieniu od szlachty europejskiej arystokraci wietnamscy mogli się cieszyć tylko tytułem posiadania gruntów typu *thai ap*. Grunty te należały do króla, który mógł je odebrać i rozdzielić ponownie pomiędzy spadkobierców po śmierci posiadacza. To oczywiście nie wykluczało możliwości posiadania przez szlachtę ziemi prywat-

¹ Nguyen Khac Vien, *Vietnam, une longue histoire*, Hanoi: The Gioi Publishers, 1993, s. 32.

² Olszewski W., *Historia Wietnamu*, Wrocław: Ossolineum, 1991, s. 76.

nej, szczególnie za panowania Tran'ów, kiedy ta klasa znacznie rozszerzyła swoją władzę ekonomiczną, w tym posiadanie gruntów rolnych, nieraz na niekorzyść wspólnot wiejskich lub indywidualnych chłopów.

W porównaniu z okresem 1400-1800 r. arystokracja wprawdzie posiadała dość wiele ziemi, ale własność prywatna już była respektowana przez państwo i regulowana dekretem wydanym przez władców z dynastii Ly, uznającym prawo nabywania i sprzedawania ziemi, co przyczyniło się do powstania klasy chłopów — indywidualnych właścicieli³.

Feudalni władcy szczególną uwagę zwracali na produkcję ryżu. Wiosną każdego roku królowie rozpoczynali ceremonię orania ziemi na symbolicznym ryżowisku aby oddać hołd Patronowi rolnictwa *Than Nong*. Co więcej, system nawadniania ryżowisk na północy kraju, niezbędny dla funkcjonowania rolnictwa, był pod szczególną opieką władzy. Prowadzona na wielką skalę mobilizacja ludności do naprawy i umocnienia tam rzecznych lub budowy nowych kanałów zapisała się w historii jako tradycja zapoczątkowana przez władców Ly i Tran; budowa kanału Lanh Kinh w 1089 r., Lam w 1050 r., tamy Co Xa w 1108 r., kanału Thien Duc w 1309 r. Praktyka ta była kontynuowana przez dynastie Le (1430-1790) i Nguyen (1802-1897)⁴. Tego rodzaju praca publiczna jest również uważana przez niektórych historyków za jeden z czynników utrzymujących jedność narodu wietnamskiego.

Ogólnie rzecz biorąc, aż do utraty niepodległości w ostatnich dekadach XIX w., polityka rolna wietnamskich królów polegała na państwowym patronacie nad utrzymywaniem systemu hydrotechnicznego (przy pomocy urzędów w tym celu utworzonych), ustalaniu wysokości podatków od produktów rolnych i ich ściąganiu oraz redystrybucji w ramach pomocy w przypadku klęski żywiołowej. Stosunek własności gruntowej miał inny charakter niż w Europie, co wynika z odmiennej pozycji monarchy. Jako jedyny prawomocny właściciel ziemi monarcha wydzierżawiał ją członkom klasy arystokratycznej i wspólnotom wiejskim, które odgrywały najważniejszą rolę w gospodarce. Nie oznaczało to, że dwór nie był zainteresowany sytuacją istniejącą wewnątrz wspólnot wiejskich. Wraz z rozbudowaniem aparatu biurokratycznego, promowaniem neokonfucjańskich ideologii zapożyczonych od chińskiej dynastii Ming, wprowadzeniem systemu fiskalnego, standaryzacją miar i wag za panowania dynastii Le (1430-1791), wsparcie rozwoju rolnictwa stanowiło jedno z centralnych zadań państwa. Rozwój ten dał impuls procesom urbanizacji, przyczynił się do rozkwitu handlu, wzrostu demograficznego i sprzyjał ekspansji te-

³ Nguyen Khac Vien, 1993, *op.cit.*, s. 33.

⁴ *Tamże*, s. 35.

rytorialnej na południe kraju⁵. Jednak struktura społeczna wspólnot wiejskich pozostała nienaruszona do początku XX w.

Komunistyczna Partia Wietnamu (KPW), założona w 1930 r., od pierwszych dni swej działalności upatrywała w chłopstwie ważnego sojusznika proletariatu w rewolucji. Obalenie kolonialno-feudalnego panowania i przeprowadzenie reformy rolnej znalazły się w programie KPW tuż po pryncypialnym celu rewolucji, jakim było odzyskanie niepodległości. Zgodnie z ideologią marksistowsko-leninowską uznano, że robotnicy mają być siłą przewodnią rewolucji ze względu na ich położenie społeczne i misję historyczną. Jednak z powodu małej liczby proletariuszy (wynosiła ona ok. 220 tys. w 1929 r. na 20 mln mieszkańców Indochin⁶), większość członków KPW niższego szczebla rekrutowano spośród chłopów. Pierwszą próbę zrealizowania programu przekształcenia społeczeństwa kolonialno-feudalnego w socjalistyczne wykonano również w wiejskim regionie prowincji Nghe An i Ha Tinh, gdzie latem 1930 r. utworzono na wzór radziecki rady rewolucyjne tzw. *xo viet nghe-tinh*, krwawo stłumione i spacyfikowane przez kolonizatora w rok później.

W latach 50-ych na terenach kilku świeżo wyzwolonych prowincji północnych, władza Demokratycznej Republiki Wietnamu (DRW) zaczęła wprowadzać w życie reformę rolną *cai cach ruong dat*, która objęła później cały kraj. Celem pierwszej fazy reformy było uzyskanie zaufania chłopów do partii, co mogłoby zachęcić młodych mężczyzn do wstąpienia do wojska ludowego. W istocie reforma polegała na klasyfikowaniu powierzchni gruntów i kategorii właścicieli w celu stopniowego likwidowania własności prywatnej. Bogaci chłopci uznani za obszarników (element reakcyjny wobec sprawy rewolucyjnej) zostali rozstrzelani po wydaniu wyroków przez sądy ludowe. Podobny los spotkał wielu średnio zamożnych chłopów, ponieważ procedurę kwalifikacyjną prowadzono bez respektowania zasady praworządności. Ich ziemie oddano w ręce grup roboczych tzw. *doi cai-cach* utworzonych i wysłanych z centrali w teren w celu przeprowadzenia reformy. Grupy robocze, w skład których wchodziłi głównie żołnierze przeszkoleni na kursach indoktrynacji maoistowskiej miały prawo rozdzielać ziemię odebraną obszarnikom wśród najbiedniejszych lub bezrolnych chłopów. W sumie zabrano bez odszkodowania 810 tys. ha ziemi uprawnej i rozdzielono ją wśród 2104 tys. rodzin chłopskich⁷.

⁵ Whitmore K. J., Literati culture in Dai Viet 1430-1840, *Modern Asian Studies*, 1997, vol. 31, nr 3, s. 669.

⁶ Olszewski, 1991, *op.cit.*, s. 289.

⁷ Góralski W., Socjalistyczna Republika Wietnamu [w:] *Dzieje państw socjalistycznych. Gospodarka, społeczeństwo, polityka*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1987, s. 238.

Reforma rolna w latach 50-tych obaliła całkowicie stary porządek w społecznościach wiejskich, zmieniając tradycyjny system wartości, a często i więzi rodzinne. Pomimo gestu przyznania się do „błędów” popełnionych w tym okresie, KPW przystąpiła do następnej fazy reformy już w 1955 roku. Polegała ona na masowej kolektywizacji ziemi i środków produkcji, głównie bydła i narzędzi do pracy oraz na przymusowym organizowaniu spółdzielni produkcyjnych tzw. *hop-tac-xa*.

2. Kolektywizacja rolnictwa i jej konsekwencje

Oprócz względów czysto ideologicznych kolektywizacja służyła państwu do administracyjnego przebudowania społeczności wiejskiej — pierwszy raz na wielką skalę w historii Wietnamu. Umożliwiała też kontrolowanie produkcji rolnej, będącej bazą ekonomiczną dla procesu industrializacji, i mobilizowanie sił ludzkich do operacji militarnych i paramilitarnych w wojnie. Kolektywizacja wg oficjalnej propagandy miała na celu modernizację w szybkim tempie zacofanego wietnamskiego rolnictwa, podniesienie go na poziom krajów socjalistycznych takich jak ChRL i ZSSR. Jednak warunki materialne i społeczne — rozdrobnienie terenu, zacofany stan techniczny, wojna z Republiką Wietnamu i USA, nie pozwoliły na budowanie zbyt wielu gospodarstw rolnych o znacznej wielkości, takich jak w innych krajach bloku socjalistycznego. Do końca lat 60-ych zdołano zorganizować tylko 44 takie gospodarstwa specjalizujące się w uprawie roślin technicznych i hodowli bydła w regionach poza deltą Rzeki Czerwonej⁸. Dlatego program reformy i kolektywizacji ograniczał się głównie do przekształcania wspólnoty wiejskiej w spółdzielnię produkcyjną. Dostrzegając trudności natury technicznej, oraz wynikające ze różnicowania etnicznego i ekonomicznego regionów kraju, władza dokonywała kolektywizacji stopniowo, bacząc na reakcję chłopów. Towarzyszyła jej wieloletnia kampania propagandowa powołująca się z jednej strony na sukcesy w innych państwach socjalistycznych, a z drugiej odwołująca się do patriotyzmu.

Jeżeli reforma rolna w latach 1953-1956 rozdzieliła grunty rolne mniej więcej równo między chłopów, to kolektywizacja czyniła z wszystkich gruntów, w tym rolnych, jednolity rodzaj zwany ziemią należącą do całego ludu. To był pierwszy krok, który zniósł własność prywatną, sankcjono-

⁸ Tamże.

nując tym samym prawo władz do podziału gruntów. Następnym krokiem była reorganizacja stosunków pracy i utworzenie spółdzielni produkcyjnych. Najpierw zachęcano do porzucenia pracy indywidualnej lub rodzinnej na rzecz pracy w ramach małej grupy składającej się z kilku rodzin w jednym sąsiedztwie tzw. *to doi cong* (grupa wymiany pracy). Po pewnym czasie organizowano spółdzielnię produkcyjną, w skład której wchodziło kilka „grup wymiany pracy”. Zazwyczaj jedna spółdzielnia obejmowała wszystkie rodziny w jednej wiosce (*thon*). Kilka spółdzielni tworzyło jedną komunę wiejską *xa* — odpowiednik gminy wiejskiej w Polsce, która równocześnie była jednostką najniższego szczebla w strukturze administracyjnej państwa. Posiadała ona podwójny aparat rządzenia: komitet partyjny i radę komunalną wybieraną przez partyjnych reprezentantów. Większa liczba komun wiejskich wchodziła w skład powiatu *huyen*, a kilka do kilkunastu powiatów tworzyło prowincję *tin*. Proces ten następował stopniowo. Np. w roku 1957 chłopci w komunie Binh Minh (powiat Thanh Oai, prowincja Ha Tay) utworzyli kilka grup wymiany pracy, każda z nich objęła od dwóch do trzech rodzin. W latach 1959-61 przystąpili do zorganizowania spółdzielni produkcyjnej, skupiającej po 10 rodzin w jednym sąsiedztwie. Cała komuna odtąd miała 10 spółdzielni. W połowie lat 60-ych władza zmniejszyła liczbę spółdzieni z 10 do 3. Dopiero w połowie lat 70-ych dołączono je do jeszcze większej spółdzielni-komuny mającej pod kontrolą ok. 400 ha ziemi i 2000 rodzin.

Własność gruntu i narzędzi pracy też uległa konsolidacji w ramach spółdzielni i komuny wiejskiej. Każda spółdzielnia oprócz bydła i narzędzi pracy kontrolowała ziemię uprawną i publiczną na swoim terenie, w tym grunty rolne, użytkowe i kanały irygacyjne. Do jej funkcji należał także nadzór nad produkcją i dystrybucją zbiorów po odliczeniu kwot podatkowych. Każdemu członkowi spółdzielni przydzielono określoną rolę w produkcji, liczbę bydła i zestaw narzędzi. Pracował on według systemu punktów, na podstawie którego dostawał porcję żywności.

Wydawało się, że kolektywizacja osiągnęła szczyt w połowie lat 60-ych. W całym kraju było ok. 40.000 spółdzielni produkcyjnych, obejmujących 86% ludności wiejskiej. Jednak spółdzielnie lat 60-ych miały stosunkowo niewielkie rozmiary. W ich skład wchodziły najczęściej rodziny, lineaze wiejskie lub osoby z sąsiedztwa. Natomiast w latach 70-ych charakter rodzinny spółdzielni uległ radykalnej zmianie wskutek ich konsolidacji. Z 40.000 małych spółdzielni zrobiono 19.000, powiększono liczbę urzędników administracyjnych i partyjnych poprzez rozbudowanie z rozma-chem aparatu biurokratycznego. W tym czasie już prawie 95% ludności wsi pracowało w spółdzielniach produkcyjnych ale proces konsolidacji nie zatrzymał się na tym etapie. Do zakończenia kolektywizacji w 1980 r. na Północy Wietnamu powiększono jeszcze bardziej rozmiary spółdzielni,

redukując ich liczbę do 12.000⁹. Paradoksalnie, im większy był rozmiar organizacyjny spółdzielni tym bardziej malała efektywność produkcji. Od czasu, gdy praca na polu utraciła charakter wzajemnej pomocy w rodzinie, rodzie czy sąsiedztwie, nastroje wśród chłopów uległy negatywnej zmianie. Praca w anonimowym zespole za punkty i porcje żywności oraz zakaz wymiany produktów rolnych na tradycyjnych bazarach, zniechęcały do aktywności i pomysłowości. Ziemia i środki produkcji stając się „niczyje”, uległy degradacji. Wielu chłopów uciekło z pracy w spółdzielni do innych zajęć związanych z rzemiosłem, drobnym handlem czy usługami. Napięcie na wsi rosło wskutek nieurodzaju i głodu. Biorąc porcję ryżu per capita za wskaźnik zdolności produkcyjnej, wyraźnie było widać, że spadek produkcji towarzyszył intensyfikacji procesu kolektywizacyjnego od lat 60-ych do końca lat 80-ych. W 1961 r. statystyczna porcja na osobę wyniosła 318 kg ryżu, 295 kg w 1970r. 247 kg w 1976 r. i tylko 215 kg w 1980 r.¹⁰

Po zjednoczeniu kraju w 1975 r., na południu Wietnamu kierownictwo KPW zdecydowało się na nacjonalizację wielkich przedsiębiorstw przemysłowych i plantacji, głównie kauczuku, kawy i innych produktów rolnych. Program ten, określony jako następny etap w rewolucji wietnamskiej, miał być realizowany szybko i zdecydowanie. W miastach upaństwowiono handel, a na wsi i w regionach wyżyny Tay Nguyen utworzono 165 gospodarstw państwowych *nong truong*, 1300 spółdzielni produkcyjnych i 9300 różnych grup wzajemnej pomocy, obejmujących ok. 36% gospodarstw chłopskich. Trzeba dodać, że te nowo utworzone na południu państwowe gospodarstwa rolne, tak jak podobne jednostki na Północy, również specjalizowały się w uprawie roślin technicznych na eksport. W latach 1976-1977 dochód narodowy wzrósł o 17% dzięki przejęciu Południa, dawniej Republiki Wietnamu, ale wyniki w rolnictwie były słabe, produkcja żywności wzrosła tylko o 10%, zbiory ryżu spadły z 12 mln ton w 1976 r. do 10 040 tys. ton w 1978 r.¹¹

3. Początek reformy

■ Pierwszy krok w reformie rolnictwa podjęto pod koniec lat 70-ych pod presją fatalnej sytuacji w tym sektorze, co przyczyniło się do braku pro-

⁹ Tria Kerkvliet B.J., Village-state relations in Vietnam: The effects of everyday politics on decollectivization, *The Journal of Asian Studies*, 1995, vol. 54, nr 2, s. 402.

¹⁰ *Tamże*, s. 403.

¹¹ Góralski, 1987, *op.cit.*, s. 255.

duktów rolnych i towarów konsumpcyjnych na rynku krajowym. Dało to początek szerszym przemianom systemowym w Wietnamie, które są kontynuowane do dnia dzisiejszego z mniejszym lub większym oporem natury ideologicznej. Wprawdzie polityka odnowy *Doi Moi* została oficjalnie zadeklarowana na VI Zjeździe KPW w 1986 r., ale zmiany w rolnictwie miały wcześniejszy początek. Już w 1979 r. KC KPW na VI posiedzeniu plenarnym przyjął rezolucję „Kierunek i zadania w rozwoju produkcji dóbr konsumpcyjnych i przemysłu lokalnego”¹². Jej celem było podniesienie produkcji w rolnictwie i zmniejszenie napięcia na wsi. Rok później Rada Ministrów pozwoliła członkom spółdzielni produkcyjnych uprawiać indywidualnie grunty opuszczone przez spółdzielnie i hodować bydło na sprzedaż. W styczniu 1981 r. KC KPW dyrektywą nr 100¹³ upoważnił władze spółdzielni do rozdzielania gruntów rolnych pomiędzy członków i podpisania z nimi kontraktu produkcyjnego, na mocy którego, po odliczeniu tzw. kwoty kontraktowej, mogli oni zatrzymać dla siebie plony i sprzedawać je na rynku lokalnym. W rzeczywistości Dyrektywa ta umożliwiła wydzierżawienie ziemi uprawnej i środków produkcji, będących dotychczas w rękach spółdzielni. Rolnicy mogli dysponować narzędziami i swobodnie planować pracę i zasiewy w polu. Zobowiązano ich jedynie do uiszczenia podatków rolnych i czynszu na rzecz spółdzielni. Ta ze swojej strony miała zapewnić dostawę nawozów, transport zbiorów, naprawę systemu irygacyjnego na dużą skalę etc. Jej praca była nadzorowana przez partyjno-państwową administrację powiatu i prowincji.

Sytem kontraktowy *khoan san pham* miał być stosowany wobec chłopów indywidualnych i grup wzajemnej pomocy (w niektórych regionach byli członkowie spółdzielni wciąż pracowali w ramach grup wzajemnej pomocy organizowanych z własnej inicjatywy). Oficjalnie spółdzielnie produkcyjne nie zostały rozwiązane, a część z nich nadal funkcjonowała w sposób kolektywistyczny. Początkowy efekt nowego sposobu organizacji pracy w rolnictwie był zachęcający, ale jeszcze ograniczony. Powodów tego było wiele, jak np. brak funduszy na inwestowanie w produkcję, zła dystrybucja nawozów i środków produkcyjnych dużej wielkości (maszyny, traktory), będących wciąż w posiadaniu spółdzielni itp. Nadmiernie rozbudowana kadra partyjno-administracyjna w dużym stopniu obciążała rolnictwo. Sytuacja wymagała radykalniejszego kroku na drodze reformowania rolnictwa, jak i całego systemu polityczno-ekonomicznego państwa.

¹² Bui Duc Tuyen, *Viet Nam. Tu lieu kinh te bay nuoc thanh vien ASEAN* (Dane ekonomiczne siedmiu państw członkowskich ASEAN), Hanoi: Nha xuất bản thong Ke, 1996, s. 326.

¹³ Nguyen Phu Trong, red., *Vietnam from 1986*, Hanoi: The Gioi Publishers, 1995, s. 30, 31.

4. Polityka odnowy

Na VI Zjeździe w 1986 r. KPW, z nowo wybranym sekretarzem generalnym Nguyen Van Linh, oficjalnie zadeklarowała politykę odnowy tzw. *Doi Moi*, która podkreśliła nie tylko konieczność zmian w sektorze rolniczym, ale także w sferze ideologicznej, polityce kadrowej, zagranicznej i całym systemie partyjno-administracyjnym. Nie ominęła też ona przemysłu i sektora usługowego, uważanego dotychczas za nieważny w gospodarce socjalistycznej. Kierownictwo KPW przyznało się do popełnienia „pewnych błędów w polityce rolnej, w tym masowej kolektywizacji dokonanej na siłę, lekceważenia znaczenia gospodarstwa rodzinnego i prywatnych producentów”. Partia próbowała uzasadnić nową linię polityki, powołując się na dostosowanie doktryny marksistowsko-leninowskiej do nowych warunków budowy socjalizmu.

De facto polityka *Doi-Moi* polega na dekollektywizacji sektora rolnego z cichą akceptacją indywidualnego użytkowania gruntów uprawnych. W rolnictwie i przemyśle rola państwa wciąż dominuje, ale „indywidualni producenci nie powinni być dyskryminowani, ani zmuszeni do wstąpienia do spółdzielni, a członkowie spółdzielni produkcyjnych mogą zrezygnować z członkostwa w sposób dobrowolny”¹⁴. Poza tym polityka *Doi-Moi* uznała różnorodność branży produkcyjnych w rolnictwie, usunęła bariery administracyjno-prawne w obrocie towarowym, w tym produktów rolnych między prowincjami i regionami. Względem polityki finansowo-monetarnej zapoczątkowała ona stopniową liberalizację cen, oznaczającą przechodzenie od regulacji opartych na dwóch cenach, państwowej dla sfery budżetowej i odrębnej rynkowej, do systemu jednocenowego w gospodarce. Najpierw uznano cenę rynkową za legalną przy zachowaniu cen państwowych stosowanych wobec przedsiębiorstw państwowych, żeby później zaakceptować już tylko jedną cenę rynkową. Z dokumentów KC KPW z tego okresu wynika, że partia uznała stosunek popyt-podaż i zgodność ceny z wartością nabywczą towaru. Doszła do głosu także koncepcja „gospodarki mieszanej, wieloelementowej” z zezwoleniem na utworzenie przedsiębiorstw prywatnych średniej wielkości i coraz mniej regulowanym rynkiem wewnętrznym. Ostatecznie ta koncepcja znalazła się w zapisie Konstytucji 1992 r., definiującym charakter gospodarki Wietnamu.

Po wprowadzeniu w życie dyrektywy nr 100 i systemu kontraktu, produkcja rolna odnotowała lepsze rezultaty. Jednak mechanizm funkcjonowania całej gospodarki w skali makro wciąż pozostał scentralizowany, co

¹⁴ Tamże, s. 37, 38.

ograniczyło wzrost produkcji. W tej sytuacji, w kwietniu 1988 r., Biuro Polityczne KC KPW przyjęło Rozporządzenie nr 10 o rolnictwie. Partia przyznała spółdzielniom produkcyjnym samodzielność w podejmowaniu decyzji o planowaniu produkcji i zgodziła się na różne formy posiadania ziemi, środków produkcji w spółdzielni i poza nią. Nieoficjalnie rozporządzenie to uznało „ograniczoną własność indywidualną”. Natomiast słowo „prywatne” z powodu złego skojarzenia nie znalazło się w jego tekście. Generalnie rzecz biorąc rozporządzenie — jeden z najważniejszych aktów prawnych z okresu odnowy — zniósło scentralizowaną metodę zarządzania w rolnictwie, oddając inicjatywę w ręce władz lokalnych¹⁵.

Dzięki polityce *Doi-Moi* produkcja żywności wzrastała szybko: z 17,5 mln ton w 1987 r. do 20,5 mln w 1989 r. Jeżeli w 1988 r. Wietnam jeszcze importował 450 tys. ton ryżu, to w rok później stał się jednym z eksporterów tego produktu. Wzrost ten utrzymywał się w następnych latach (19 225 tys. ton ryżu, 2367 tys. ton produktów innego rodzaju w 1991 r., i odpowiednio 21590 tys. i 2624 tys. w 1992 r., 22 836 tys. i 2665 tys. w 1993 r., 23 528 tys. i 2670 tys. w 1994 r.¹⁶).

W następnej fazie odnowy państwo zniósło przymusową dostawę produktów rolnych, nałożoną wcześniej na spółdzielnie, i zaczęło wprowadzać podatek rolny. Ministerstwo Finansów miało ustalić ceny produktów rolnych (np. 1000 VND za 1 kg ryżu w 1994 r.; VND — waluta wietnamska, dong), na podstawie których władza płaci za kwotę opodatkowaną. Uiszczanie podatku rolnego upoważnia producenta do kupna od państwa nawozów i innych środków pomocniczych, najczęściej importowanych. O stopniu liberalizacji w rolnictwie świadczy fakt, że powstał wolny rynek zboża i bydła, na którym nielegalny eksport ryżu sięgnął 600 tys. ton w 1995 r.¹⁷

5. Zmiany instytucjonalne towarzyszące reformie rolnej w latach 1980-1995

a. Sektor finansowy

Liberalizacja cen wywarła ogromny wpływ na wzrost produkcji rolnej. Przed 1986 r. na rynku funkcjonował mechanizm dwucenowy, w którym ceny rynkowe zazwyczaj były wyższe niż państwowe. Dla przykładu na

¹⁵ Dokumenty wydawane przez KC KPW mają moc wiążącą wobec administracji państwowej.

¹⁶ Nguyen Phu Trong, red., *Vietnam from 1986*, Hanoi: The Gioi Publishers, 1995, s. 30, 31.

¹⁷ *Dien Dan-Forum Magazine*, (Bourg-La-Reine), 1996, nr 46, s. 7.

czarnym rynku 1 kg ryżu kosztował 10 VND i tylko 6 VND w sklepie z towarami na kartki, gdzie pracownicy sfery budżetowej mogli kupić artykuły pierwszej potrzeby. Różnica w cenach działała na niekorzyść tych pracowników, ponieważ niska pensja nie pozwoliła im na częste zakupy na czarnym rynku, a dostawy do sklepów państwowych były niewielkie. Żeby rozwiązać ten problem po usunięciu systemu podwójnych cen, państwo zdecydowało się na podniesienie pensji w sferze budżetowej, jednocześnie wprowadzając więcej pieniędzy do obiegu, starając się utrzymać relację cena-pensja na „rozsądnym poziomie”. Nazwano to „polityką cen, pensji i pieniądza” *chinh sach gia, luong, tien*, realizowaną przez Radę Ministrów¹⁸. Pierwszą reakcją rynku była inflacja i dewaluacja VND. W ciągu trzech lat, od 1986 do 1988 r. hiperinflacja osiągnęła poziom od 300 do 500% rocznie. Życie wielu rodzin ze sfery budżetowej i mieszkańców miast pogorszyło się, ale w rolnictwie nie odnotowano spadku produkcji. Przeciwnie, indywidualni rolnicy zyskali na sprzedaży żywności. Co ciekawe, jednym z powodów minimalnego oddziaływania „polityki cen, pensji i pieniądza” na produkcję rolną jest jej niski poziom techniczny. Wzrost ceny paliwa wskutek inflacji nie wpłynął na działalność produkcyjną, ponieważ traktory i ciągniki były mało popularne w użytku. Niemniej jednak inflacja doprowadziła do napięcia w miastach i wśród pracowników sektora publicznego, emerytów i rencistów, co wymusiło na kierownictwie konieczność szybszego przeprowadzenia reformy.

W październiku 1987 r. rząd zaakceptował kurs waluty narodowej zbliżony do kursu rynkowego: 18 VND/1USD, a od lipca 1988 r. rozpoczął reformę systemu bankowego. Banki komercyjne zaczęły działać niezależnie od Banku Centralnego, który odtąd nie ponosił odpowiedzialności za kredyty udzielone przez te pierwsze. Wciąż były one w rękach państwa, zaczęły jednak przestrzegać reguł rynku. Początkowym kapitałem, włożonym przez Bank Centralny, musiały one obracać na własną odpowiedzialność, operując odsetkami aby zachęcić ludność do lokowania w nich oszczędności. W stosunku do przedsiębiorstw państwowych banki stosowały zasadę udzielania kredytu, nie zaś fundowania pożyczek bez pokrycia tak jak w okresie poprzednim. Zniesiono zakaz handlu złotem i kamieniami szlachetnymi. Nowopowstające firmy prywatne mogły także brać kredyty z banku. Nowa polityka finansowa, w pewnym stopniu przypominająca polską terapię szokową Balcerowicza, spowodowała początkowo ogromny wzrost cen towarów konsumpcyjnych: 774,7% w 1986 r., 223,1% w 1987 r. i 393,8% w 1988 r.¹⁹. Nie była to jednak tendencja ciągła.

¹⁸ Elliot D.W.P., Vietnam faces the future, *Current History*, 1995 nr 12, s. 412-419.

¹⁹ Bui Duc Tuyen, 1996, *op.cit.*, s. 330.

Od 1989 r. wzrost cen spowolnił się do 34,7%, w 1990 do 67,4%, w 1991 r. 67,6%, w 1992 r. do 17,2%, a ostatecznie reforma sektora finansowego w dużym stopniu zapewniła Wietnamowi stabilność ekonomiczną do dnia dzisiejszego.

b. Inwestycje a reforma rolnictwa

Następnym etapem reformy były inwestycje w infrastrukturę rolnictwa. Dekolektywizacja i liberalizacja polityki rolnej nie wystarczyły, żeby modernizować ten sektor uważany za najbardziej zacofany w gospodarce narodowej. Można powiedzieć, że wraz z otwarciem kraju na świat i reorientacją polityki zagranicznej po upadku ZSRR ku państwom Azji Wschodniej i ASEAN'u, kierownictwo KPW uświadomiło sobie, że pokonanie głodu na wsi było dopiero początkiem modernizacji kraju oraz przyszłej produkcji rolniczych nadwyżek eksportowych. Zanim rząd podjął decyzję o dokapitalizowaniu rolnictwa, chłopci rozpoczęli na własną rękę organizować fundusz wspierania produkcji. Jednak z powodu braku doświadczenia w zarządzaniu ta prywatna kampania poniosła klęskę: od 1990 r. odnotowano upadek 6 tys. tego rodzaju funduszy, co zmusiło rząd do aktywniejszego działania²⁰. Utworzono zatem w 13 prowincjach fundusze inwestycyjne na wzór państw ASEAN, aby wspierać produkcję rolną. Miały one gwarancję rządową. Kilka lat później, w 1995 r., Bank Centralny wprowadził w życie linie kredytowe przeznaczone dla ubogich rodzin chłopskich, które nie były w stanie realizować planu inwestycyjnego z powodu braku pieniędzy. Jednak działalność tychże funduszy była dość ograniczona ze względu na ich skromny kapitał. Dlatego rząd liczył na inwestycje zagraniczne, które zaczęły wchodzić do Wietnamu po przyjęciu przez KPW polityki odnowy.

Niewątpliwie rolnictwo wietnamskie potrzebowało inwestycji zagranicznych. W zasadzie nie powinny to być tylko inwestycje w produkcję ale również w technologię przetwórczą i marketing. Oprócz ryżu Wietnam produkuje kaczuk, herbatę, kawę, trzcinę cukrową, papaty, tytoń i owoce tropikalne. Prawie wszystkie te produkty mogłyby być towarem na eksport. Brak inwestycji zagranicznych był poważną przeszkodą w eksploatacji tego potencjału. Ludzie, choćby pracowici i pomysłowi nie mogli wiele zdziałać. Warto przypomnieć, że po okresie dekoloktywizacji mieszkańcy wsi szukali różnych sposobów zarobku, co przyczyniło się m.in. do pojawienia się hodowli jeleni i niedźwiedzi w prowincjach Środkowego Wietnamu. Młode rogi jeleni od zawsze były cennym lekarstwem w medy-

²⁰ Elliot, 1995, *op. cit.*, s. 412-419.

cynie tradycyjnej, tak samo było z woreczkiem zółciowym i mięsem niedźwiedzia.

Od 1988 do 1993 r., ok. 6435 mln dolarów inwestycji zagranicznych zarejestrowano w Państwowym Komitecie ds. Inwestycji i Współpracy z Zagranicą. Tylko 81 projektów z sumą 239 mln dolarów należało do rolnictwa i leśnictwa, 32 inne projekty umieszczono w rybołówstwie. Dla porównania, inwestycje w przemysł wyniosły 2.328 mln dolarów (285 projektów), a w turystykę i hotelarstwo 1.276 mln (86 projektów)²¹.

c. Regulacje prawne dotyczące rolnictwa i administracji państwowej

W lipcu 1993 r. parlament uchwalił nowe prawo gruntowe, uchylając tym samym ustawę o ziemi i gruntach z 1987 r. Nie było przypadkiem, że nowa ustawa pojawiła się dopiero w rok po przyjęciu nowej konstytucji Socjalistycznej Republiki Wietnamu. Konstytucja z 1992 r. utrzymała w mocy art. 4 mówiący o przewodniej roli KPW w systemie politycznym i społeczeństwie. Postępem było uznanie, iż KPW działa odtąd w ramach prawa. Również prawo, a nie przemoc rewolucyjna określa zasadę funkcjonowania państwa. Konstytucja także określiła socjalistyczny charakter ustroju SRW, a więc nie uznający własności prywatnej sensu stricto. Dlatego nowe prawo gruntowe definiuje w art. 1: „Ziemia jest własnością całego ludu i przedmiotem zarządzanym przez administrację państwową. Państwo przydziela ziemię i grunty jednostkom gospodarczym, armii ludowej, organom administracji, politycznym i społecznym stowarzyszeniom, zwanym dalej stowarzyszeniem, gospodarstwom rodzinnym oraz osobom prywatnym w użytkowanie na zasadzie zapewniającej stabilność i długotrwałość”²². Z kolei art. 20 określa długość terminu użytkowania ziemi uprawnej na 20 i 50 lat w zależności od gatunku drzew i roślin na niej sadzonych. Po upływie tego okresu państwo przedłuża termin użytkowania na prośbę użytkownika pod warunkiem, że przez cały okres poprzedzający użytkownik przestrzegał prawa i wszelkich regulacji prawnych dotyczących ziemi.

Zamiast własności prawo gruntowe z 1993 r. wprowadziło takie pojęcia jak „posiadanie ziemi” i „prawa użytkownika”, odniesione do różnych kategorii podmiotów, formy i celu zarządzania gruntami. Wydano wiele aktów administracyjno-prawnych, żeby uregulować ten problem. W imie-

²¹ Nguyen Anh Tuan, Pham Huu Thang, i Hoang Van Huan, *Foreign investment in Vietnam, juridical bases, present state, opportunities and prospects*, Hanoi: The Gioi Publishers, 1994, s. 37.

²² Selection of fundamental laws and regulations of Vietnam, Hanoi: The Gioi Publishers, 1995, s. 283, 284.

niu państwa organy administracyjne (komitety ludowe) na szczeblu prowincji i miast zostały wyposażone w kompetencje w sprawach dotyczących ziemi jako instancja najwyższa (art. 24, 25, 29, 31 i inne). W art. 31 ustalono, iż przeniesienie prawa użytkowania gruntów rolnych jest dozwolone, ale za zgodą komitetu ludowego gminy wiejskiej *xa*. Z kolei prawo gruntowe z 1993 r. i prawo o inwestycjach zagranicznych z 1987 r. pozwalają inwestorom zagranicznym (osoby prawne i fizyczne) na dzierżawę ziemi do 100 lat.

6. Skutki ekonomiczno-społeczne reformy rolnej

Niewątpliwie dekoloktywizacja spółdzielni produkcyjnych w sektorze rolniczym i uchwalenie nowych regulacji prawnych, w tym prawa gruntowego z 1993 r. dały impuls rozwojowi produkcji rolnej. Wietnam z pozycji importera ryżu stał się jego eksporterem. Oprócz ryżu Wietnam zaczął eksportować inne produkty rolne, np. w 1993 r. 4000 ton herbaty, 20.000 ton kawy i owoce morza o wartości 265 mln dolarów. Jednak biorąc pod uwagę wciąż ogromną liczbę ludności żyjącej z rolnictwa — 72% populacji — i jego udział w PKB: 40,5% w 1991 r., 33,9% w 1992 i 28,7% w 1994 r.²³, można powiedzieć, że ten sektor wymaga jeszcze wiele inwestycji. Brak jasnych regulacji prawnych również jest przeszkodą w modernizacji rolnictwa. Prawo gruntowe z 1993 r. nie rozwiązało tego problemu, unikając uznania własności prywatnej. Chociaż własność niepaństwowa obejmuje praktycznie 95% w tym sektorze, to nie znaczy, że producenci i rolnicy indywidualni posiadają pełne prawo własności gruntów. Mało zrobiono by podnieść kompetencje administracji terenowej, której wciąż brakuje kadry odpowiednio wykształconej i zdolnej do funkcjonowania w nowych warunkach. Następnym obciążeniem dla rolnictwa jest ogromna sfera budżetowa. Wskutek wieloletniej wojny liczba osób, którym państwo przyznaje rentę — rodziców poległych żołnierzy, inwalidów wojennych — wynosi ok. 3,5 mln. Do tego dochodzi ok. 1,3 mln urzędników administracji, 1,5 mln członków partii, sił zbrojnych i MSW. Jeżeli przyjmiemy się, że każdy z nich ma na utrzymaniu czteroosobową rodzinę, to liczba osób żyjących na koszt państwa wzrosła do 25 mln na 75 mln mieszkańców kraju²⁴.

²³ Bui Duc Tuyen, 1996, *op.cit.*, s. 362.

²⁴ Huynh Xuan, Tien trinh cai cach guong may o Viet Nam (Proces reformowania aparatu administracyjnego w Wietnamie), *Dan Chu va Phat Trien*, (Iserlohn) 1997, nr 10, s. 35.

Po uchwaleniu konstytucji w 1992 r. administracja na szczeblu prowincji, powiatu i gmin stała się bardziej niezależna od administracji rządowej. W przeciwieństwie do organizacji wewnętrznej KPW, jednolitej z góry na dół, od 1992 r. komitety ludowe *uy ban nhan dan*, zajmujące się administrowaniem są wybierane przez rady ludowe *hoi dong nhan dan*, i nie podlegają rządowi. Prezes Rady Ministrów nie może odwołać np. wojewody. Sytuacja ta doprowadziła do pewnych uchybień, mających poważne skutki społeczne. Niezależność kompetencyjna zezwalała aparatczykom niższego szczebla, szczególnie we władzach gmin, na dowolne wprowadzanie rozmaitych podatków i opłat lokalnych, co spotkało się z ostrą reakcją chłopów. Od maja do lipca 1997 r. tysiące mieszkańców wsi w prowincji Thai Binh na północy kraju wszczęło masowy ruch protestacyjny przeciwko ok. 30 rodzajom opłat ustalonych przez władze powiatów i gmin²⁵.

Ponieważ sprawa własności gruntów nie jest rozstrzygnięta, rynek nieruchomości w miastach pozostaje ożywiony od początku lat 90-ych, a w regionach wiejskich dochodzi na tym tle do konfliktów. W marcu 1996 r. w prowincji Ha Tay, niedaleko stolicy Hanoi, spór o ziemię zabraną przez państwo w celu budowy pól golfowych w joint-venture z inwestorem południowokoreańskim, spowodował krwawe zamieszki między chłopami broniącymi ziemi a jednostkami MSW i MON²⁶. W zasadzie państwo wypłaca odszkodowania za zabrane grunty uprawne czy użytkowe należące do osób prywatnych, jednak prawo zakłada nierówność stron i prowadzi do niezadowolających rozwiązań.

Podsumowując bilans reformy rolnictwa w okresie 1980-1995 r. należy stwierdzić, że dzięki dekoloktywizacji spółdzielni produkcyjnych, liberalizacji cen i polityki rolnej państwa rolnictwo wietnamskie powróciło do normalności i zaczęło się rozwijać. Uchwalenie prawa gruntowego i szeregu ustaw regulujących obrót towarowy w gospodarce rynkowej — ok. 100 ustaw i aktów prawnych w randze ustawy w okresie 1987-1995 r. — zapewniło rolnictwu pewien kształt prawny niezbędny dla dalszego rozwoju. Jednak niejasności dotyczące tytułu własności gruntów, brak kadry menedżerów, słabe inwestycje krajowe i zagraniczne mogą na dłuższą metę zahamować modernizację tego sektora a w najbliższym czasie rodzić napięcia i konflikty o daleko idących skutkach społeczno-politycznych.

²⁵ Vietnam Dan chu Magazine, (Paris), 1997 nr 12, s. 12.

²⁶ Dien Dan Forum Magazine, 1996, nr 7.

Florian Buks

WYBORY DO WŁADZ LOKALNYCH TAJWANU

Wybory do władz lokalnych na Wyspie, które odbyły się 29 listopada 1997 r. przyniosły zwycięstwo Demokratycznej Partii Rozwoju (DPP). Jest to wydarzenie bez precedensu, albowiem po raz pierwszy wygrała je partia opozycyjna, przełamując jednopartyjny monopol, wciąż trwający mimo dziesięcioletniego już okresu demokratyzacji. Wyniki wyborów są odzwierciedleniem nastroju jaki panuje od dłuższego czasu w społeczności tajwańskiej; narastające niezadowolenie z rządów Kuomintangu (KMT), pogarszająca się stopa życiowa warstwy średniej i najniżej zarabiającej, bogacenie się wysokich urzędników KMT, korupcja, wzrost przestępczości, obawy części społeczeństwa przed zjednoczeniem z kontynentem.

Najwięcej, bo 12 na 23 urzędy we władzach lokalnych zdobyła DPP. Kuomintang zwyciężył w 8 powiatach, co uważa się za wielką przegraną, niezależni zaś zdobyli 3 powiaty. Procentowo wyniki przedstawiają się następująco: 43,67% głosów na DPP, 42,1% na KMT.

Z pierwszych komentarzy wynika, że przegrana KMT jest zapowiedzią znaczących zmian na Tajwanie. Wybory wykazały rosnącą dojrzałość 11-letniej DPP. Członkowie KMT domagają się rezygnacji prezydenta Lee Teng-hui z funkcji przewodniczącego KMT, zwłaszcza że sekretarz generalny KMT Wu Poh-hsiung podał się już do dymisji. Dymisja została przyjęta i na jego miejsce wybrano wicepremiera John'a Changa, do niedawna ministra spraw zagranicznych Tajwanu. Gubernator prowincji Tajwan James Soong nawołuje do reform w łonie KMT.

Giełda zareagowała na wynik wyborów spadkiem. Są głosy, że zwycięstwo DPP może stworzyć trudności w kontynuowaniu kontaktów przez Cieśninę (DPP optuje za niepodległością Tajwanu). Premier W. Siew ostrzega partię przed próbami konfrontacji i zapowiada zmiany w rządzie. Przeciwnicy DPP podnoszą głosy, że zwycięstwo może w krótkim czasie zniszczyć rynek i gospodarkę Tajwanu. Natomiast minister P.K. Chiang,